

---

# ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

## «ԳՈԹԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ» ԱՎԱՆԴՈՒՅԹԸ ԷՂԳԱՐ ԱԼԼԱՆ ՊՈՅԻ ԱՐՁԱԿՈՒՄ

ԱՆԻ ԳԱԼՍՏՅԱՆ

«Մարդկության հնագույն և ամենաուժեղ արտահայտված զգացողություններից մեկը վախն է, իսկ դրա ամենաուժեղ դրսևորումը՝ վախը անհայտից»,<sup>1</sup> գրում է Հովարդ Ֆիլիփս Լավքրաֆթը՝ նկատելով, որ «Սարսափ պատմությունները, սերտ առնչվելով մարդու նախնական աշխարհընկալմանը, նույնքան հին են, որքան մարդկային միտքը և խոսքը»<sup>2</sup>։ Քսաներորդ դարի գրականության ստվերում մնացած այս հսկան, ում արձակը բարձր էր դասում անձամբ Խորխե Լուիս Բորխեսը, և որ Բորխեսի պես մեծ ընթերցող է համարվում, նրա նման հայտնաբերել է անհայտ ու քիչ հայտնի բազմաթիվ հեղինակների, որոնց այսօր փնտրում կամ ճանաչում են ըստ «Լավքրաֆթի ցանկի»։ Սարսափի գրականության պատմության համար առանցքային նշանակություն ունեցող «Գերբնական սարսափը գրականության մեջ» ծավալուն էսսեում նա սարսափի գրականության ակունքները գտնում է հնագույն պատմությունում՝ հիշատակելով էպոսները, Դանթեի «Աստվածային կատակերգությունը», Թոմաս Մելլորիի «Արթուրի մահը», Գյոթեի «Ֆաուստը», Շեքսպիրի «Մակբեթը»՝ հասնելով մինչև տասնութերորդ դար՝ անգլիացի Հորաս Ուոլփոլի «Օթրանյոտ ամրոցը» (1764) վեպին, որից էլ, ըստ էության, սկիզբ է առնում այսպես կոչված գոթական գրականությունը։ Սարսափի գրականության այս տեսակը կոչվում է գոթական (gothic fiction), որովհետև Ուոլփոլի և այնուհետև այս ուղղության պատկանող մյուս խոշոր հեղինակների՝ Մեթյու Գրեգորի Լյուիսի, Թոմաս Լաֆ Փիքոքի, Աննա Ռադքլիֆի, Մերի Շելլիի հոր՝ Ուիլյամ Գոդվինի, Չարլզ Ռոբերտ Մեթյուրնի, Կլարա Ռիվի և այլոց վեպերում դեպքերը ծավալվում են գոթական մոայլ ամրոցներում և մենաստաններում, ավերակներում և նկուղներում<sup>2</sup>։ Ուոլփոլն իր վեպի առաջին հրատարակության առաջաբանում հանդես է գալիս որպես իր երկի՝ այսպես կոչված «պսևդո»

---

<sup>1</sup> H. P. Lovecraft, Supernatural Horror in Literature, <http://www.hplovecraft.com/writings/texts/essays/shil.aspx>.

<sup>2</sup> Տե՛ս <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/239776/Gothic-novel>.

կամ կեղծ հեղինակ. նա իբրև թե գտել է գոթական տառատեսակով գրված մի ձեռագիր, որն էլ հրատարակում է: Մարգրիթ Դրեբլի կարծիքով Ուոլփուր գոթական բառը գործածել է միջնադարի իմաստով<sup>3</sup>: Ինչևէ, Ուոլփուլից սկսած՝ սարսափի գրականության այս ոճը կոչվում է գոթական: Ուսումնասիրողները նկատել են, որ գոթական վեպում գործողությունների կատարման վայրը, անտուրաժը (entourage)՝ շրջապատող իրականության իրերի ամբողջությունն ու մթնոլորտը (պասսիվ տարր), ավելի առաջնային են, քան հերոսները (ակտիվ տարր), հերոսների հոգեբանական ապրումների պատկերման կամ խորության մասին խոսելն ավելորդ է: Այդ վեպերին հատուկ են անբացատրելի տագնապ, լարվածություն, սարսափ ներշնչող խորհրդավորության ու առեղծվածի մթնոլորտը, խավարով պատված և ուրվականներով լի մռայլ իրականությունը: Այս ուղղության առաջին ստեղծագործությունների ներկայացուցիչների գործերին հաջորդեցին բազմաթիվ նմանակումներ, ի հայտ եկան գոթական գրականության բազմաթիվ միջակ հեղինակներ: Ուոլփուլի վեպի հիմնական արժանիքը Լավքրաֆթը համարում է այն, որ նրանում ներկայացված էր միջավայրի, սյուժեի, խառնվածքների սկզբունքորեն նոր տեսակ, և «այդ տեսակը, որ խելքահան էր արել գերբնականի առավել սուր հոտառություն ունեցող հեղինակների, գրականությունը հեղեղեց գոթական դպրոցի բուռն ծաղկմանը հաջորդող բազմաթիվ նմանակումներով, բայց որն էլ իր հերթին ներշնչեց տիեզերական սարսափի իրական վարպետներին, փայլուն գրողների իսկական մի աստղաբույլի, որոնց գլուխ կանգնած էր Էդգար Պոն»<sup>4</sup>: Այս ոճին իրենց հարգանքի տուրքն են մատուցել նաև այնպիսի մեծություններ, ինչպիսիք են Չարլզ Դիկկենսն ու Վալտեր Սքոթը, Օնորե դը Բալզակն ու Վիկտոր Հյուգոն, Վաշինգթոն Իրվինգն ու Նաթանիել Հոթորնը, քսաներորդ դարում Ջոն Ռոալդ Թոլքինը, Ռեյ Բրեդբերին, Գուստավ Մայրինկը, Հանս Էվերսը, Ժան Ռեյը, Գաբրիել Կիտկոպը, Ժյուլիեն Գրակը և ուրիշներ:

Գոթական գրականության ավանդույթներն իսկական վերածնունդ ապրեցին հատկապես տասնիններորդ դարի ռոմանտիզմի գրականության մեջ: Ամերիկյան ռոմանտիզմի գրականության մեջ այս ոճին են հարել Վաշինգթոն Իրվինգը, Նաթանիել Հոթորնը, Էդգար Ալլեն Պոն, Ամբրոզ Բիրսը, Չարլզ Բրոքդեն Բրաունը:

<sup>3</sup> The Oxford Companion to English Literature, 1985, 2000.

<sup>4</sup> H. P. Lovecraft, Supernatural Horror in Literature, <http://www.hplovecraft.com/writings/texts/essays/shil.aspx>.

Էդգար Պոյի արձակը, մասնավորապես նրա «սարսափի նովելները», անշուշտ գոթական վեպի ավանդույթներն են շարունակում, բայց արձակագիրը, խորապես յուրացրած լինելով այդ ավանդույթները, մեծ նորարար է, իսկ նրա նորարարությունն առ այսօր արդիական է. գրողի հայտնագործած և մշակած հնարքներն արդեն չարչրկվել են զանգվածային բեկտորիստիկայի կողմից: Պոյի գլխավոր նորարարությունը, անշուշտ, ինչպես Լավքրաֆթն է նկատում, հոգեբանական խառնվածքների մշակման մեջ էր: Հետաքրքիր է ուսումնասիրել, թե արձակագիրն ինչ փոխաձևման ենթարկեց գոթական գրականության ավանդույթը: Այսպես, մինչև Պոն գոթական արձակում ամրոցներն ավելի կարևոր էին, քան կերպարները, ուրվականներն ավելի կարևոր էին, քան իրական, կենդանի մարդն ու նրա հոգեբանությունը: Ուսումնասիրողներից մեկը գոթական վեպը բնորոշել է որպես «աֆեկտացված»<sup>5</sup>: Պոն, որ գրականության մեջ տրամաբանություն, ճշգրտություն և նույնիսկ մաթեմատիկա ներմուծելու խնդիր էր հետամտում, ինչն իրականացրեց իր տրամաբանական նովելներում<sup>6</sup>, չէր կարող հանդուրժել այս ոճի արձակին հատուկ սարսափի այնպիսի պատկերումը, որը հոգեբանորեն անապացուցելի, անորոշ, տարտամ, անորսալի ու անբացատրելի լիներ. նա գոթական արձակ է ներմուծում հենց սարսափի հոգեբանական հիմնավորումը: Մեկնաբանությունը և բացատրությունը, ինչպես մի առիթով նկատել է Անդրե Բրետոնը սյուրռեալիզմի մանիֆեստներից մեկում, ոչնչացնում են արվեստը: Այդուհանդերձ Պոյի վարպետության գաղտնիքն այն է, որ սարսափի հիմնավորման և բացատրության շնորհիվ սարսափը գերբնական բնույթ է ստանում:

Գրողի արձակում կարելի է գտնել և՛ մեկուսի ու լքված ապարանքներ, և՛ մուգ նկուղներ, որոնք միջնադարում զնդաններ են եղել, և՛ գոթական ավերակներ. ընդհանրապես գոթական անտուրաժն անչափ կարևոր է նրա նովելներում: Այսպես, «Կարմիր մահվան դիմակում» նկարագրվում է իսկական գոթական մի դղյակ, որտեղ Կարմիր մահվան ուրվականը գտնում է իշխան Պրոսպերոյին: Գոթական ապարանք է հիշեցնում նաև «Աշերի տունը»՝ «մռայլ մի շինություն», որ առաջին իսկ հայացքից «անդարմանելի թախիծ է ներար-

<sup>5</sup> Ладыгин М. Б. Английский «готический» роман и проблемы предромантизма, Дис. ... канд. филол. наук., М., 1978, տե՛ս նաև [http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2012/4/Lukov\\_Suggestion-Radcliffe-Walpole/#\\_ftn19](http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2012/4/Lukov_Suggestion-Radcliffe-Walpole/#_ftn19).

<sup>6</sup> Այս մասին տե՛ս մեր հոդվածը՝ «Ճշգրիտ երևակայությունը. Էդգար Պոյի տրամաբանական նովելը», Երիտասարդ գրականագետների գիտաժողովի նյութեր, ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվ. գրականության ինստիտուտ, Երևան, 2013, էջ 206-212:

կում» հերոսի հոգում: Դժվար չէ նկատել Պոյի՝ իր նովելներում պատկերած շինությունների ճարտարապետությունը գոթական ճարտարապետության ոճին նմանեցնելու միտումը: Ահա Աշըրների տոհմական ապարանքը նկարագրող երկու հատված. «...ոտք դրի կամարակապ գոթական մի դահլիճ» կամ «անհասանելի բարձրության վրա փորված էին երկար ու նեղ գոթական լուսամուտներ»<sup>7</sup>: «Ձվածն դիմանկարը» պատմվածքի հերոսներն ապաստանում են լքված մի ամրոցում, որը համեմատվում է գոթական վեպի հիմնադիրներից մեկի՝ Աննա Ռադքլիֆի վեպերի ամրոցների հետ. «Այն դղյակը, որտեղ, իր վիրավոր տիրոջն անօթևան չթողնելու համար, ներխուժեց իմ սպասյակը, ճոխության ու մաղձի այն կուտակումներից մեկն էր, որոնք դարերով խոժոժվում են Ապենինյան լեռներում ոչ միայն տիկին Ռադքլիֆի\* երևակայության մեջ, այլև իրականում»<sup>8</sup>: Պոյի ապարանքները նույնպես ուրվականներ են թաքցնում, բայց դրանք այլ ուրվականներ են: Եթե գոթական վեպի համար ուրվականների «գոյաբանական» ապացույցը խնդիր չէր, ապա Պոյի թափառող հերոսների (թափառող հերոսը, որ հանգրվանում է որևէ ամրոցում, միջնադարյան ասպետական վեպերից գոթական վեպ անցած տարր է, որ առկա է նաև գրողի նովելներում) հանդիպած «ուրվականները» ոչ թե անհամոզիչ տեսիլքներ են, այլ գերբնական իրողությունների հետ հաղորդակցված իրական մարդիկ: Եթե գոթական վեպի ուրվականները գերծ են մարմնականությունից, ապա Պոյի ուրվականները մի ոտքով նյութական աշխարհում, մյուսով անդրաշխարհում են գտնվում. ընդ որում մեկից մյուսն անցնելու միջանցքը մնում է բաց:

«Աշըրի տան անկումը» պատմվածքում այսպես է նկարագրվում հերոսի հանդիպումն իր մանկության ընկերոջ՝ Ռոդրիք Աշըրի քրոջ՝ լեդի Մեդլլայնի հետ. «Այդ պահին լեդի Մեդլլայնը դանդաղ անցավ սենյակի խորքով և հեռացավ, առանց նկատելու իմ ներկայությունը: Չեմ կարող բացատրել, թե ինչու էի ես վախեցած ու ապշահար նայում նրան: Ինչ-որ բան ճնշում էր ինձ, երբ ես փայտացած հետևում էի նրա քայլերին: Երբ դուռը վերջապես փակվեց նրա հետևից, հայացքս ակամա դարձավ եղբորը, բայց նա դեմքը թաղել էր ձեռքերի մեջ, և ես տեսա միայն հյուծված մատների արանքից կաթող դառը

<sup>7</sup> **Էդգար Պո**, Անուրջներ և մղձավանջներ, Երևան, «Սովետական գրող», 1983, էջ 98:

\* Աննա Ռադքլիֆը, որ հեղինակ է «Իտալացին», «Ուոլֆոյի առեղծվածները» վեպերի, մեծ ազդեցություն է գործել Էդգար Պոյի վրա, «Ձվածն դիմանկարը» պատմվածքում Պոն օգտագործել է «Ուոլֆոյի առեղծվածները» վեպի սյուժետային գծերից մեկը:

<sup>8</sup> **Էդգար Պո**, նույն տեղում, էջ 41:

արցունքները»<sup>9</sup>: Ուշադրություն է պետք դարձնել այն մանրամասնություններին, որոնք այդ կնոջը նմանեցնում են ուրվականի. հերոսը նրան մինչև «մահանալը» ընդամենը մեկ անգամ է հանդիպում, ուշադրություն է պետք դարձնել նաև լեդի Մեդլլայնի դանդաղ քայլվածքի վրա, նա կարծես ուրվականի պես «սահում» է (Մոնթեգյու Սամերսը գոթական վեպին բնորոշ սխեմատիկ տարրերի թվում առանձնացնում է նաև «սահող ուրվականը»<sup>10</sup>), և այն հանգամանքի վրա, որ նա չի նկատում հերոսին, և ապա այն վախի, որ ապրում է հերոսն այդ կնոջը թիկունքից տեսնելով: Այլևս հերոսը չի հանդիպում նրան, մինչև որ նկուղ են իջեցնում մի դագաղ, որի մեջ ամփոփված է Աշըրի քույրը: Կարևոր է նաև այն հանկարծակի բացահայտումը, որ դագաղում պառկած կինը կրկնում է Աշըրի դիմագծերը. նրա երկվորյակն է. այս նույնացումը նույնպես գործում է որպես նրա իրական գոյության յուրօրինակ մերժման հնարք: Եվ վերջապես այն, որ Ռոդրիք Աշըրը օրերից մի օր կռահում է, թե դռան հետևում կանգնած է իր քույրը, որին ողջ են թաղել: Անշուշտ լեդի Մեդլլայնը ողջ է, բայց նրա վերադարձը փոխանցում է մեռյալի վերադարձի ամբողջ սարսուռը, ինչը չէր հաղորդվի, եթե լեդի Մեդլլայնն իսկապես մահացած վերադառնար:

Պոյի նովելը չի տեղափոխվում ֆանտաստիկայի ոլորտ, մնում է համոզիչ ու սարսափազդու: «Աշըրների տունը» փվում է, և այդ տան հետ կործանվում են նաև Ռոդրիք Աշըրն ու նրա քույրը: «Աշըրների տունը», որ կատարելության աստիճան հղկվածությամբ և համաչափությամբ ակնհայտորեն գերազանցում է գրողի մյուս ստեղծագործություններին, հոգեցունց ակնարկներ է պարունակում անօրգանական մատերիայի զգայնության և կենդանության վերաբերյալ՝ պատմելով գերբնական կապի մեջ գտնվող եղբոր, նրա երկվորյակ քրոջ և նրանց չափազանց հին տան մասին, որ զարմանալի երրորդություն են կազմում միասին, ընդհանուր հոգի ունեն և մեռնում են միաժամանակ»<sup>11</sup>: Գրողը երկակի, փոխապայմանավորված արդյունքի է հասնում. մի կողմից Աշըրի տունն է շնչավորվում, քանի որ Ռոդրիք Աշըրը, նրա քույրը և տունն «ընդհանուր հոգի» ունեն, մյուս կողմից Ռոդրիք Աշըրն ու նրա քույրն ընկալվում են ուրվականներ: Գոթական անտուրաժի և ուրվականների այս փոխաձևումը գոթական վեպի ավանդույթի մեջ արձակագրի բերած

<sup>9</sup> Նույն տեղում, էջ 101:

<sup>10</sup> Augustus Montague Summers, *The Gothic Quest: a History of the Gothic Novel 1938*, p. 58.

<sup>11</sup> H. P. Lovecraft, *Supernatural Horror in Literature*, <http://www.hplovecraft.com/writings/texts/essays/shil.aspx>

խոշոր նորոյթն է. գոթական վեպի պասսիվ տարրը՝ միջնադարյան տոհմական ամրոցը, նրա արձակում վերաժվում է ակտիվ տարրի: Սարսափի գրականության մեջ շնչավոր տան թեման սկիզբ է առնում Պոլի հենց այս նովելից և իր լավագույն արտահայտությունն է գտնում քսաներորդ դարի գոթական արձակի գլուխգործոցներից մեկում՝ Շիրլի Զեքսոնի «Բլրի տան ուրվականը» վեպում:

Եթե «Աշըրի տան անկումը» նովելում ուրվականը կենդանի մարդ է, ապա «Ձվաձև դիմանկար»-ում կենդանություն է առնում մարդու ֆիզիկական գոյությունից մնացած անկենդան հետքը՝ նկարը: Այս նովելի հիմքում ևս անկենդան մատերիայի շնչավորման գաղափարն է: Ռադքլիֆի ամրոցները հիշեցնող տոհմական դղյակի հեռավոր աշտարակներից մեկի փոքր ու անշուք սենյակում հանգրվանած հերոսը ոչ թե գոյաբանորեն անապացուցելի ուրվականների է հանդիպում, ինչպես գոթական վեպերում, այլ մոմի լույսով բացահայտված խորանում տեսնում է մի դեռատի կնոջ դիմանկար, որ սարսափ է հարուցում. «Նկարի հմայքը նրա կատարյալ շնչավորության մեջ էր, որը սկզբում ցնցեց, ապա շփոթեցրեց, ընկճեց ու ահաբեկեց ինձ»<sup>12</sup>: Եթե ուրվականը հոգին է, ապա Պոլի արձակում այդ հոգին նյութականացված է. ընդ որում սարսափելի է հենց հոգու և այն նյութի համադրությունը, որի մեջ այդ հոգին ապրում է. եթե «Աշըրի տան անկումը» նովելում այդ նյութը քարն է, ապա այստեղ՝ ներկը: Այստեղ պատմվում է նկարչի մասին, որ ժամանակին պատկերել է իր կնոջը՝ առանց նկատելու, որ «կտավին դրած իր երանգները նա խլում է դիմացը նստած էակի այտերից»<sup>13</sup>, իսկ նկարն ավարտելուց հետո կնոջը մեռած է գտնում: Իր հանրահայտ վեպի հրատարակությունից հինգ տարի առաջ Օսկար Ուայլդը հիացմունքով է խոսել արձակագրի ստեղծագործության մասին<sup>14</sup>: Պոլի նովելում արձարժված արվեստի և կյանքի փոխհարաբերության խնդիրը ևս Օսկար Ուայլդի «Դորիան Գրեյի դիմանկարը» վեպի՝ Պոլի «Ձվաձև դիմանկարը» նովելից կրած անառարկելի ազդեցության մասին է խոսում:

<sup>12</sup> **Էդգար Պոլ**, Անուրջներ և մղձավանջներ, Երևան, 1983, էջ 43:

<sup>13</sup> Նույն տեղում, էջ 44:

<sup>14</sup> **Sova, Dawn B.** Edgar Allan Poe: A to Z. New York: Cooper Square Press, 2001, p. 178.

## ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Երիտասարդ գրականագետների գիտաժողովի նյութեր, Ա. Գալստյան, Ճշգրիտ երևակայությունը. Էդգար Պոյի տրամաբանական նովելը, ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտ, Ե., 2013, 278 էջ:
2. Էդգար Պո, Անուրջներ և մղձավանջներ, Ե., «Սովետական գրող», 1983, 154 էջ:
3. H. P. Lovecraft, Supernatural Horror in Literature, <http://www.hplovecraft.com/writings/texts/essays/shil.aspx> Տե՛ս <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/239776/Gothic-novel>
4. The Oxford Companion to English Literature, 1985, 2000.
5. H. P. Lovecraft, Supernatural Horror in Literature, <http://www.hplovecraft.com/writings/texts/essays/shil.aspx>
6. Ладыгин М. Б. Английский «готический» роман и проблемы предромантизма: Дис. ... канд. филол. наук., М., 1978, տես նաև [http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2012/4/Lukov\\_Suggestion-Radcliffe-Walpole/#\\_ftn19](http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2012/4/Lukov_Suggestion-Radcliffe-Walpole/#_ftn19)
7. Augustus Montague Summers, The Gothic Quest: a History of the Gothic Novel 1938. p. 58.
8. H. P. Lovecraft, Supernatural Horror in Literature, <http://www.hplovecraft.com/writings/texts/essays/shil.aspx>

## ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածում քննության ենթ առել «գոթական արձակին» բնորոշ տարրերը, ցույց տվել դրանց արտացոլումը Էդգար Պոյի նովելներում: Ուսումնասիրել ենք, թե ինչ փոխաձևման է ենթարկվել գոթական արձակի ավանդույթը գրողի նովելներում, և ինչպես են պասսիվ տարրերը փոխակերպվել գործուն տարրերի: Գոթական արձակի ավանդույթի խնդիրները քննելուց բացի, անդրադարձել ենք նաև Պոյի նորարարական հնարքներին և դրանց հետագա ազդեցությանը:

**Բանալի բառեր** - գոթական արձակ, թափառող հերոս, նովել, անտուրաժ, հոգեբանական հիմնավորում, գերբնական սարսափ, փոխաձևում, ավանդույթ, նորարարություն, ազդեցություն:

## ТРАДИЦИИ ГОТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В НОВЕЛЛАХ ЭДГАРА АЛЛАНА ПО

АНИ ГАЛСТЯН

В этой статье нами были исследованы типичные элементы готической прозы, отраженной в романах Эдгара Аллана По. Мы проанализировали традицию готической прозы, новаторские методы и их дальнейшее влияние на творчество писателя.

**Ключевые слова** - готическая беллетристика, блуждающий герой, роман, окружение, психологическая территория, сверхъестественный ужас, традиция инновации, влияние.

## GOTHIC FICTION TRADITION IN EDGAR ALLAN POE'S NOVELS

ANI GALSTYAN

In this article, the traditional elements of gothic fiction have been taken into consideration. The reflection of these elements in Edgar Allan Poe's novels has also been shown. The kinds of transformations that these traditional elements of gothic fiction have undergone in Poe's novels are investigated. How the passive elements have transfigured into active ones in his novels are investigated as well. Besides considering the issues concerning the tradition of gothic fiction, the innovatory creativeness and its further influence on world literature is also considered.

**Key word** - Gothic fiction, wandering hero, novel, entourage, psychological grounds, supernatural horror, metamorphosis, tradition, innovation, impact.